

Biblioteka
JANUS

TIM press

Biblioteka
JANUS

Predrag Finci
PUTOVANJA DUŠE

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednik
Hašim Bahtijari

Recenzenti
prof. dr. sc. Nadežda Čačinović
prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

Lektura
Zdenka Krilčić

Grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava Bukinet pod brojem 991005957032909366

ISBN 978-953-369-074-2

© TIM press, 2026.

Predrag Finci

PUTOVANJA
DUŠE

Zagreb, 2026.

SADRŽAJ

Osobna karta putnika	7
O duši, tek sada	8
Došljak	19
Freudov muzej u Londonu	22
On i njegov demon	37
Faust i njegov Drugi	40
Prečacem	56
„Suza za zagorske brege“	57
Junaci djetinjstva	69
U šetnji, s mojima	71
Njegov vjerni drug	93
Anima animalnog bića	94
Kupac	112
Dobričine	113
Svjetla velegrada	131
Slika tame	132
Solilokvij	146
Duša filozofa	147
Zanos vjere	157
Korisna besmrtnost duše	160
Kratak susret	174
Prožimanja	175
Udovac	190
Duša i njezino tijelo	192
Starački, polako	202
Umjerenost	205
U bolnici	214
Vječnost njezina	215
A onda...	244
Literatura	259
O autoru	261

OSOBNNA KARTA PUTNIKA

Kada sam tamo bio,
to sam bio ja.
I kada sam otišao,
opet sam bio ja.

I gdje god sam,
i kada god sam,
uvijek samo bio
ono što sam bio.

Pa nekad ne znam
ni kakav sam,
ni koji sam
ja koji jesam.

Ali znam: i taj sam.

O DUŠI, TEK SADA

1.

O duši sam pisao stalno, a nikada do sada.

Pisao sam o njoj stalno, jer je iza svega što napisah stajala moja dobra namjera i iskrenost, sva moja znanja i osjećanja, sve što jesam, sva moja duša, a još nikada nisam pisao o duši, jer još nikada nisam spominjao dušu, niti sam pokušao reći što je ona.

2.

Što je dakle duša?

U nama je. Iz nas izbija.

Sa svakim uvijek njegova duša.

Svaki onakav kakva mu je duša.

Kada kažemo duša, kazujemo o unutarnjim svojstvima subjekta.

U duši se ogledamo. Iz nje naše isijava.

Tu smo ono što jesmo, i sebi i drugima.

A i drugi nama.

Ali duša nije ni svima ni uvijek ista. O njoj se može na mnogo načina. To dokazuju i tekstovi koji slijede. Moji eseji u obliku priča, a u tim pričama moji eseji. U ovoj knjizi okupljeno je tridesetak tematski povezanih tekstova. U njima pišem o posjetu jednom muzeju, o čuvenim legendama, o tugaljivim pjesmama, o nekim meni dragim piscima, o kućnim ljubimcima i drugim životinjama, o dobrim ljudima, o jednom slikaru, o mjeri i prekoračenju, o tome što su Ja i duša filozofa,

o ogledanju i prožimanju, o Kantovu shvaćanju besmrtnosti duše, o odnosu tijela i duše te napokon o tome može li duša biti vječna, a na kraju sam tome pridodao još poneku riječ. U svim ovim pričama i esejima kazujem o stanjima duše i iznosim svoje nazore o tome što duša može biti i tako ću zapravo kroz svoje priče pokušati ispričati što mislim da duša jest.

3.

Pričam i razmišljam o duši. Duša je po sebi priča i svaka je duša priča za sebe, pa je priča o duši bezbroj priča, koje se sve okupljaju u nekoj beskrajnoj priči o različitim, a ipak srodnim dušama. Duša kao da je uvijek, oduvijek i zauvijek. Kao da njezino odasvud dolazi i kao da sve s njom u daljinu odlazi. Kao da u zanosu može obuhvatiti cijeli svijet, a u teškim časovima kao da nestane, skupi se, smanji, u sebe samu povuče. Sve se prelama u njoj, sve se u njoj događa. Duša pokreće naš život, a naš život smještamo u dušu. Duša jest, a nema je. Ne može biti pokazana, a u biću je posvuda. Nije ništa određeno, a sve je što je i biće. Ona pokazuje što je i kakva je osoba. Sav je život dokazuje.

Duša je dom bića. Kada kažemo duša, zapravo kažemo: osoba.

Duša se u sebi događa. Ona je unutarnji događaj i bit samog bića. Duša sebe u sebi kazuje i u djelu pokazuje. Duša govori kakva je osoba. O njoj se govori i ona govori. Kada opisujemo dušu opisujemo osobu. Pod dušom podrazumijevamo senzibilitet, karakter, emocionalna stanja, skup psihičkih osobina, potpuno intimno, skrovito mjesto i unutarnju bit osobe. Dušu u kolokvijalnom govoru vežemo za karakterne osobine pojedinca, pa se kaže: „Takva mu duša“, vežemo je za osjetilnost i afekte, pa kažemo: duša osjeća, a ne kažemo: duša misli.¹

¹ Grčka riječ *psyche* označava dušu, duh, um, osobnost. U zemlji iz koje sam rodom govorilo se „duša se sama pokaže“, o neosjetljivoj osobi, u

Povijest duše mogla bi se opisati kao povijest naše vjere i naših zabluda, naše stvarnosti i naših iluzija, naših doživljaja i shvaćanja, naših snova i naših razočaranja, povijest nas samih ili, točnije, povijest naših predodžbi o svijetu i o nama samima. Kao duga priča o ljudskom činjenju i bivanju. U nekoj iscrpnoj raspravi o pitanju duše nužno bi bilo ukazati na razne nijanse u shvaćanju duše, navesti mnoge značajne autore i njihova djela u gotovo nepreglednoj literaturi koja govori o duši, što je u krajnjoj liniji gotovo sve što je u književnosti i filozofiji napisano, jer iza svakog značajnog teksta stoji duša pisca ili pisac nastoji pokazati dušu opisivanog. Ali ovo nije takva studija nego samo moje kazivanje, moj dodatak golemom broju postojećih priča i razmišljanja o duši, od kojih neka i sam ovdje spominjem i o njima diskutiram. Ovdje dakle nije toliko riječ o tome što je duša, jer na to pitanje nije moguće pronaći jednoznačan odgovor i neku svima zadovoljavajuću definiciju, nego je nadasve riječ o različitim događanjima i stanjima različitih duša zato što je svaka duša za sebe i svaka svoje iskustvo.

---

kojoj nema empatije govorilo se kao o spodobi koja je izgubila dušu, što je značilo da je u pitanju nemoralna osoba; smutljivca i mešetara opisivalo se kao pokvarenu i prodanu dušu; govorilo se „srodne duše se nađu“, a različite razidu, „ne mogu zajedno“; za sumanute bi rekli da im je dušu zaposjelo ludilo, za dobre da su „duša od čovjeka“, za grube i pokvarene da imaju gadnu dušu, za neosjetljive da imaju kamenu dušu, za one koji ugnjetavaju, razaraju ili neko zlo čine, rade nešto suprotno moralnim normama da „nemaju dušu“; tužni i nečim pogođeni otrpjeli bi svoj „nemir u duši“, jadali bi se da ih „duša boli“; u teška vremena mnogima je loše i zlo „trovalo dušu“; životom shrvani htjeli su „odmoriti dušu“; „otvoriti dušu“ značilo je priznati, ispovjediti se; u blaga vremena ljepota i dobrotu su osjetljivima ispunjavale dušu; za one koji su sve svoje ulagali u svoje djelo drugi su često govorili da rade s dušom, a tako je opisivana i dobra umjetnička izvedba; za dobru osobu njezini prijatelji i znanci govorili su da je „duša od čovjeka“, „duševan“, suosjećajan, milostiv, ponekad čak bolećiv. Slični izrazi postoje i u drugim jezicima. U svakom takvom izrazu iskazuje se stajalište prema osobi i opisuje osoba. Još jedan dokaz veze mišljenja i jezika, a u svakom takvom izrazu i „slika svijeta“ u kojem ti izrazi nastaju.

4.

Kada bih ipak sažeo ono što kod različitih mislilaca o duši pročitah, mogao bih ukazati na nekoliko zajedničkih tvrdnji, koje sada ovdje navodim: duša je bit bića. Ona nije supstancija, ali postoji; nije vidljiva, ali u djelima i reakcijama sebe pokazuje i tako dokazuje da neosporno postoji; duša je dakle nepostojeće postojanje, nematerijalna bit bića, nepokazivo koje samo sebe sobom pokazuje; uvijek je jedna, ali uvijek drukčija; promjenjiva je i uvijek pokretna; ovisna je o tijelu, a tijelo o njoj; zato najveći broj filozofa misli da duša s tijelom živi i s tijelom umire. Vezana je za tijelo. Duša se manifestira u subjektu kao njegova osjetilnost, potom kao osjećaj (afekt) i svijest (um, mišljenje, refleksija). U učenjima filozofa opisivana je kao počelo svega (arhe) i temelj našeg bivanja, kao pokretač svega i sveukupnost životnih pojava, kao „rodno mjesto“ afektivnosti, umnosti, imaginacije i stjecište samog jezika, kao unutarjni princip, kao unutarnja bit osobe, kao aktivnost, odnosno kao kretanje (vjerojatno otud i česta metafora o lutanjima i putovanjima duše) i kao dinamička snaga koja u živom biću potiče djelatnost, a i kao opažanje i mišljenje, kao moć osjetilnog i princip svijesti, kao osobni unutarjni osjećaj, kao stečeno svojstvo i Božji dar, a potom kao moralna kvaliteta (pa se kaže: „Imati dušu“), osobni integritet i časnost (pa se kaže: „Sačuvati dušu“), kao svijest i samosvijest, kao umnost i osjetilnost, kao želja i osjećaj, kao dom srca i uma, kao princip koji objedinjuje živo biće. Kao mnogo toga, a uvijek kao bitno obilježje bića. Tako bi bilo moguće najkraće opisati filozofske uvide u problem duše. Ali ovo nije rasprava o duši, nego samo niz priča o njoj, jer je duša ponajviše osobni događaj i stvar osobnog osjećaja, pa su i ova moja kazivanja o njoj neka vrsta osobnih bilješki, metafizičkog dnevnika o dojmovima, događanjima i putovanjima duše. O njezinim putovanjima, jer u duši svaki sve svoje nosi i sa svojom dušom kroz život putuje. O putovanjima koja traju dok duša traje.

5.

Duša je priča o unutarnjem. O onom potpuno osobnom. Naravno, svakom mnogo toga izvana dolazi. Otud dolazi i lijepo i ružno. Otud i darovi i ljubavi koji život uljepšaju, uvrede i prijetnje koje život zagorčaju. Svatko je ponekad osjetio što znači biti izložen udarcima sudbine i nepovoljnih okolnosti, svatko je bio ili mogao biti nezaštićen i vrlo ranjiv, posebno onda kada je slabiji i obespravljen, kada na njega nasrnu osorni i zli moćnici, jer tada osjeti prijetnju svojoj egzistenciji. Naša nas stvarnost, naše „životne prilike“ uvijek uvjetuju. Gadne, teške okolnosti mogu oteti osobu od nje same, pa može činiti nešto po nuždi, pod prisilom, a suprotno onome što bi ta osoba htjela i željela. Kada se mijenja sve oko nas i u nama dolazi do promjena. Život je uistinu naš tek kada ga i izvan sebe živimo po svojoj mjeri. Svijet u sebi sabiremo, izvan sebe susrećemo i iskušavamo. Pripadamo svijetu i taj nas svijet posebno uzdrma kada više nije naš, kada nam je odbojan, stran, neprijateljski, kada iz njega dolazi neka prisila i nešto što nas ugrožava. Što se događa u svijetu, i u duši se događa. Duša može obuhvatiti svijet, a ona sama je njime obuhvaćena. Naravno, svijet izvan osobe je „realniji“ i mnogima vjerojatno mnogo atraktivniji i često presudniji nego unutarnji svijet. Ali iako se u nas useljavaju sva naša iskustva, iako vanjsko mijenja našu nutrinu, iako na nas utječe „duh vremena“ i sklop društvenih okolnosti, problem duše je ipak najčešće mogao biti i mnogima često bio važniji nego brojni vanjski događaji. Problem duše je dakako mnogo više osobni nego društveni, više unutarnji nego vanjski problem, a sigurno mnogo složeniji od pitanja društvenih konvencija i utjecaja, jer je pitanje duše osobno pitanje, pitanje nutrine, pitanje osobnog duha i onog daha koji život udahnuje, s kojim i pomoću kojeg živimo, daha koji nas određuje i opisuje sve dok ga na kraju ne ispustimo. Po sebi se podrazumijeva da „unutarnje biće“ nije samo svoje, nego je ukupnost svoje egzistencije; „unutarnje biće“ nije

novčanici. Na sve strane pojavljuju se restaurirane fotografije Joycea s povezom preko oka, za klavirom, u društvu uglednih i slavnihi, sa svojom Norom Barnacle. Sačuvana je i snimka piščeva vrlo melodičnog glasa. Sve to možemo vidjeti i čuti, sve što je bio njegov život i djelo može biti uvijek nanovo, iz našeg Sada, interpretirano, jer nam je njegovo djelo bilo i ostalo značajno. Jedan od rijetkih pisaca iz prošlih vremena koji je još živa zagonetka i predmet golema interesa.

Taj slavni irski pisac (1882. – 1941.) rodio se u predgrađu Dublina. Otac mu je jedno vrijeme bio imućan, poslije u finansijskim problemima, a i sklon alkoholu, majka vrlo religiozna, lijepo svirala klavir. Često su selili, što će kasnije biti i Jamesov slučaj. On je bio najstariji od njihovo desetero djece. Jedno je vrijeme mislio biti svećenik, ali je napustio isusovačku školu, studirao i diplomirao jezike (1898.), poslije studirao medicinu, prekinuo studij i sa svojom Norom napustio rodni grad. Postao je dobrovoljni izgnanik, živio u mnogim europskim gradovima, od Pule i Trsta preko Pariza, u kojem je proveo dvadeset godina, do Züricha, u kojem je umro. Promijenio je u svom emigrantskom životu dvije stotine adresa. Irsku je napustio jer se htio osloboditi svakog pritiska, konvencija i tamo vladajuće puritanske dogme. Svuda je imao problema, ali uvijek je pisao. Govorio je da nema prijatelja, volio samo svoju obitelj, ali je imao dobrih suradnika, poštovaoca, a i galantnih sponzora, što mu je pomagalo u koliko-toliko neometanom radu na njegovim knjigama. U doba Prvoga svjetskog rata pisao je *Uliksa*, u osvit Drugoga je ponovno bježao, osjećao se opet usamljenim, plašio se da njegovo djelo nitko neće čitati. U njegovoj bibliografiji navode se ova djela: *Komorna glazba* (pjesme, 1907.), *Dublinci* (priče, 1914.), *Portret umjetnika u mladosti* (autobiografski unutarnji monolog, 1918.), *Prognanici* (drama, 1918.), *Uliks* (1922.), *Finneganovo bdjenje* (1939.), te pisma i kraći spisi. Mali, ali beskrajno značajan opus. Već mu je prva knjiga, zbirka priča pod naslovom *Dublinci*, bila zapažena. To je Joyceova najčitanija knjiga, najpoznatije

njegovo djelo je svakako *Uliks*, koje mu je donijelo slavu, a najteže, složeno i možda najbolje djelo *Finneganovo bdjenje*.

Ovdje bih htio reći ponešto o *Uliksu*. Naprosto mi je neugodno govoriti o čemu se radi u ovom temeljnom djelu europske književnosti, jer je kazivanje o *Uliksu* postalo zbirka općih mjesta. Ipak, za svaki slučaj: *Finneganovo bdjenje* je knjiga o noći, san o snu, kazivanje podsvijesti pripovjedača, pišćev *kaosmos*, red koji se ne može uskladiti i sklad u kojem vlada nered; *Uliks* je priča o tome što je život, o svakodnevnom, a neobičnom, o javi jednog dana, o javi 16. lipnja 1904. godine. Tog je dana James Joyce imao prvi sastanak s Norom, s kojom će ostati cijeli život, jedinom s kojom je imao pravu ljubavnu vezu. (One koje je povremeno imao s tijelima prostitutki nipošto ne možemo takvima smatrati.) U priči o tom danu Joyce je odlučio predstaviti Dublin svijetu. Njegov Dublin nije idealizirana slika „lokalnog patriota“, ni sjećanje nostalgичnog pisca, ni prilog turističkom vodiču (a bilo bi baš bizarno običi svoj rodni grad s turističkim vodičem!), nego grad stvarnog života. Kažu da je Joyce imao izuzetnu memoriju. Jasno se sjećao mnogih detalja iz svoga djetinjstva. Upamtio je sve što je imalo ikakva značaja u njegovom životu. Zato je bio u stanju u svom djelu rekonstruirati grad iz kojeg je jednom zauvijek otišao. U njegovu *Uliksu* Dublin je kulisa događaja. Radnja romana događa se u tom gradu u jednom danu, od 8 ujutro do 3 sata poslije ponoći, od Dedalusova doručka, Bloomova prisustvovanja sahrani, posla, razgovora u kavani, posjeta knjižnici, kazivanja o koncertu, bolnici, javnoj kući, sve do Mollyna preljuba i sna. Studija Stuarta Gilberta o *Uliksu*² nudi rješenje sheme ovog romana: u osamnaest poglavlja smjenjuju se sati, mjesta, tjelesni organi, boje, duhovne discipline (umjetnosti), simboli i spisateljske tehnike, a svako poglavlje korespondira s jednom epizodom Homerove *Odiseje*. U Joyceovoj priči Stephen Dedalus je Telemah (a zapravo Joyce), Leopold

---

² Stuart Gilbert, *James Joyce's Ulysses: a Study*, Peregrene Books, 1963., str. 38.

Bloom je Odisej, koji luta ulicama Dublina i ne ide kući jer ga žena vara, a nevjerna Molly Bloom je Penelopa, kojoj pripada „zadnja riječ“ u knjizi, što može biti shvaćeno kao pišćev prinos razbijanju „patrijarhalnog narativa“.

Joyce nije napisao puno, bio je po mnogočemu marginalan pisac, avangardist i modernist, a postao centralno mjesto naše književnosti. To govori o promjeni vrijednosnih kriterija i shvaćanja estetskih vrijednosti, a i o osvajanju novih sloboda. Joyce je od školskih dana imao problema sa svojim „vulgarnim jezikom“, cenzori su tražili da se njegova djela ne objavljuju, irski je časopis na zahtjev uznemirene publike prestao objavljivati njegove *Dublince*, teško su mu izlazili tekstovi, a ni jedan renomirani izdavač nije htio objaviti *Uliksa*. Ta danas slavna knjiga u cjelini je prvi put objavljena 1922. u Parizu, i to u izdanju tek osnovane, a i danas aktivne kultne knjižare Shakespeare and Company, u Americi i Engleskoj *Uliks* je dugo bio na listi nepoželjnih, pa i zabranjenih knjiga, a Joyceovo posljednje djelo *Finneganovo bdjenje* nije imalo naklonost čak ni njegovih najodanijih poštovaoca i sponzora... Iako su ga hvalili mnogi veliki pisci njegova doba, nije dobivao „društvena priznanja“, a nije ni tada, ni sada imao naklonost „šire publike“. Svojevremeno je smatrano skandalom predložiti Joycea za Nobelovu nagradu, danas se smatra sramotom da mu ta nagrada nije dodijeljena. (A svaka nagrada se osramoti jednom onima kojima je dodijeljena, a još češće onima kojima nije. Kada pogledamo unatrag, mnogo puta nam ono što je bilo nagrađivano i slavljeno izazove osmijeh prezira, a začudi nas koja i kakva su sve djela bila kasno shvaćena i neprimijećena; vremenska distanca smješta djelo na mjesto koje zaslužuje.) Nedostatak javnih priznanja nije umanjio Joyceovu golemu unutarnju vjeru. Bio je izuzetno samosvjestan. Danas znamo da je Joyce bio od onih rijetkih koji su imali pravo. To kažem jer sam sreo mnogo pisaca koji su o sebi samima i svom pisanju mislili sve najbolje, ali se pokazalo da u djelima za to nisu imali pokrića.

Načelno bismo mogli tvrditi: osoba koja piše u prvom licu jednine je jedno Ja koje iznosi svoje dojmove i zapažanja, svoje subjektivno gledište i uvide; u prvom licu množine Mi iskazuje zajedničko, usvojeno, objektivno postojeće. U oba slučaja mislioci teže istini.

Osoba filozofa uvijek je prisutna u svojem tekstu. Prisutna je i kada je neprimjetna i prikriivena, jer je ona iza svakog iskaza i stava: i u ideji apsolutnog i objektivnog utkana je osoba koji govori o apsolutnom i objektivnom; prisutna je i kada promišlja o onome što ne može dokučiti, kada je misliočevo iskustvo dolazilo iz dalekih, njemu neznanih izvora; prisutna je i kada kazuje i promišlja o onom izvoru i prapodrijetlu koje je prije bilo kojeg i bilo čijeg postojanja, prije ikakvih svjedočanstava, zapisa i tragova, a i kada spekulira o onome što će tek biti. Svaki put je u tekstu filozofa sažeta jednostavna želja: „Hoću reći svoje.“ Ali to „svoje“ nije stvar neke intime, nego osobna spoznaja istine. U njoj mislilac iskazuje istinu onako kako i koliko je spoznao. Filozof u svoju filozofiju uvijek ulaze sebe i sve svoje spoznaje i uvide. A ono što hoće reći nije i neće biti samo njegovo, nego treba biti misao, teza, stav, koji je istina sama. Filozofiranje je kazivanje o onome što je brinulo i zanimalo nekog filozofa, kazivanje o onome što je smatrao važnim i što može biti bitno za mnoge. Takva istina nikako nije samo osobna, ali je uvijek i osobna. Čitatelj to razabire u stilu mislioca. I kod onih potpuno apstraktnih, u čijim tekstovima je odsutno osobno, čitatelj razabire autora i time kaže da je ono apstraktno također stvar jednog određenog subjekta, zvaao se on Immanuel Kant ili Edmund Husserl.

Iskazujemo se u svojem (duhovnom) interesu. U tome je iskazana naša strast i briga. Husserl nije mogao ni spavati kada bi ga obuzeo neki filozofski problem. U svojoj filozofiji nikada nije govorio u svoje ime, bio je protivnik subjektivizma i psihologizma, a ipak je on sav bio u svoj filozofiji. Njegova fenomenološka istraživanja bila su njegova „biografija duše“. Isto se može reći za Kantove *Kritike*.

6.

Pjesma koja iz dubine bića izbija
i u drugom zapjeva.

To sam od mojih prijatelja pjesnika naučio, a u svojim esejima primijenio. Neosporno je da o svemu, pa i o ovome, pišem i iz osobnih razloga. Težim takvim promišljanjima, u kojima kombiniram svoje eseje i priče, iskazujem moj *esprit*, ispisujem svuda i uvijek svoju duhovnu ispovijest.

7.

Filozofija je priča o bitnom. Filozofija je postavljanje pitanja, otvaranje problema i promišljanje fenomena. Vidik u istinu bivanja. Filozofi odgovaraju na ona pitanja koja sami sebi postavljaju i koja im bivaju postavljena. Oni pitaju i promišljaju o svim fenomenima koji ih pozivaju na promišljanje. A iza svega uvijek stoji osobna zainteresiranost, dakle osoba onoga koji filozofira. Jedno Ja. Karakter toga Ja. Ali iako je svoj zastupnik, filozof ne govori o nečemu samo njegovom, nego o općem, važećem, mjerodavnom, otkrivenom i shvaćenom, o istinitom. Ni Rousseauovo Ja nije bilo zaokupljeno isključivo privatnošću i osobnošću ovog mislioca, nego je nadasve bilo i ostalo relevantno kao kazivanje o postojanju, o društvenom i općem. Nije ovaj mislilac bio opsjednut (samo) svojim mukama, nego nepravdom prema mnogima, nije brinuo samo o svojoj, vrlo često teškoj situaciji, nego je nadasve govorio o društvenom, nije razmišljao samo o svojem okruženju, nego i o prirodi, nije htio samo svoje iskazati, nego pokazati i što je sam jezik, a sva ta opća pitanja je ovaj osjetljivi mislilac shvaćao i doživljavao i kao vlastita pitanja.

8.

Često sam petkom putovao vozom iz Sarajeva do Ploča, a ponedjeljkom u rano jutro vraćao se vlakom iz Ploča u Sarajevo. Često sam na putovanjima mislio što je krajnji cilj putovanja, gdje hoću doći kada negdje krenem, čemu se vraćam kada se vraćam. Što je smisao putovanja i što se na putu događa s putnikom? Je li cijeli život putovanje, nikada do kraja dovršeno? Je li mišljenje putovanje k neznanom? I svaka je filozofija kao *methodos* putovanje, put kojim se ponovo ide, umovanja peripatetičara, traženje sebe, poniranje u središte problema, kretanje i motrenje, odlazanje i dolazanje, gledanje, izviđanje, uviđanje. Heraklit, Hegel, Heidegger i mnogi drugi pokazuju u svojim djelima da je filozofiranje vid putovanja. Tijek, razvoj, kretanje. Svatko tko se zaputi u filozofiju u tom putu sve svoje prođe, pa mislilac i njegovo filozofiranje postanu jedno te isto. Samo jedni govore i o onome što sami jesu, a drugi nipošto o tome. Ali ma kojim putem da idu, ma kako da to izlažu i pred svoje čitatelje iznose, ono što je bitno jest dosegnuto, ono što je kao istina jednog iskustva spekulacije na kraju puta isporučeno i zainteresiranim darovano. Svaki je filozof svoj put, svoja metoda, svaki je svoja filozofija.

9.

Napušta li filozof težnju k objektivnom kada dopusti svome Ja da progovori? Je li tada u vlasti svoje subjektivnosti? Ili je u vlasti neke načelne, filozofiji neprimjerene subjektivnosti subjekta? Napušta li tada filozof refleksiju i postaje li vitez osjetilnog? Ostavlja li spekulaciju i odlazi li u imaginaciju? Ako i jest tako, čitatelj neće brinuti. Ono što je bitno jest ono što je mislilac, a s njim i njegov čitatelj, dokučio i pred druge iznio kao istinu mišljenog. I baš oni koji su to radili po nalogu svoje duše nekada nam mogu biti bliži i mogu nas prije

7.

Svaka duša je svoja priča, a sve zajedno priča o duši.

Svaka je duša svoje kazala, a što nije mogla reći sa sobom je odnijela. Svaka je u sebi svoje započela i u sebi svoje završavala.

Svaka svoju kružnicu zaokružila.

Ja sam svoja duša. Svatko to za sebe može reći. Svatko u svom iskustvu izgrađuje sebe, svatko iz svog svijeta ideja ulazi u stvarnost o sebi, u svoju stvarnost. Duša u sebi prođe kroz svoje postojanje, doživi svoju vječnost, proživi svoj raj i doživi svoj pakao. Mnogi su u jednom životu iskusili mnogo toga, u jednom životu živjeli različite živote. Znamo, a i svjedočili smo počecima i krajevima, nastajanju i nestajanju, rađanju i umiranju, u svojem prolaznom životu sudjelovali u vječnom događanju. U tom događanju svijet je svoja vlastita reinkarnacija, a svaka osoba svoj jedinstveni događaj, u kojem svoje ponavlja na neponovljiv način.

Realisti dokazuju da ono što je samo u osobi nije nigdje. Nije stvarno, nepostojeće je. Ali i ono što je samo još sjećanje ili samo zamisao postoji u osobi. U njoj jest. I baš joj je to što je samo u njoj ponekad najvažnije. To je osjetila svaka osoba u svojoj boli i svakom svom temeljnom iskustvu. Naravno, ne događa se isključivo samo u nama, nego ponajviše izvan nas, u svijetu, ali je u nama naš svijet. Sve nije i ne može biti (samo) u nama, ali najprije u duši naslutimo, osjetimo, opazimo i shvatimo što nešto jest, u njoj dokučimo izvor svega što jest, a u sebi to i dovršimo. U nama je naše presudno.

8.

Jedni će otići, drugi doći, jedno nestati, drugo nastati, nešto potonuti, nešto izroniti, a na svijetu uvijek nešto biti. I kada

netko izdahne, opet je posvuda zrak koji mu je smrt otela. Zato je sve isto, a različito: sve će se promijeniti, a opet sve u novom obliku ostati. Sa svakom osobom sve njezino započinje i sve njezino završava, a sve što jest, pa i ta osoba, iz prethodne je započetosti i nikad nema potpunu završenost. Potpuni kraj bi bio apsolutna smrt, smrt iza koje ništa i ničega više ne bi bilo. Ali kao što je nešto bilo prije, nešto i netko će biti i poslije. I što je netko bio nastavlja se i produljuje u drugim bićima i djelima. Sve se opet događa po zakonu vječnog trajanja.

Isti su izvor i ušće našeg bivanja, tog vječnog ponavljanja, tog nikad dovršivog postojanja. Nedovršenost je bit svakog življenja, svakog ljudskog bivanja. U tom prolaznom trajanju svatko prema sebi i svojim mogućnostima ostvaruje svoje i svoju dušu upisuje u imaginarni tekst „svjetske duše“, u golemi mozaik svijeta, u vječnost skupnog zbivanja.

9.

Kroz život životu putujemo. U tom putovanju tražimo smisao i ljepotu života. Samo nekrofil i opsjednuti smrću govore da smo po svojoj prirodi bića smrti, kao da je smrt, a ne život središte našeg bivanja. Život je ono što se dogodi, što osoba iskusi, što je osobom čini, što joj život čini, što uistinu jest. Svakome tako. Svakome je život ono što je doživio, iskusio, osjetio, shvatio, što je sklopio kao svoju sliku života i u sebi sačuvao. Svatko je svoj život. A svatko je živio i svoja iskustava razmjenjivao s drugima, pa je zato i ono što je potpuno osobno usporedivo i zajedničko ili s drugima srodno.

Sve što se u nečijem životu dogodi pridružuje se beskrajnom mnoštvu događaja; put koji osoba prođe samo je jedan od mogućih putova; vrijeme koje iskusi tek trenutak u vječnom. Sve što je bilo sudjelovalo je u vječnom događanju svijeta i po svojoj mjeri i zasluži je u to događanje upisano ili nestalo, upamćeno ili zaboravljeno. Znamo da ništa nije zauvijek, pa

ni svijet koji jest, ali ono što je svijetu doprinosilo nazivamo besmrtnim, jer su nam takva djela i njihovi tvorci mjerodavni, uzorni, najbolja slika našeg svijeta i nas samih. Oni stvaraju povijest čovječanstva, koje samo stvara svoju vječnost. Oni su vječnost našeg svijeta i nas samih. Zato pomislim: poslije svega, Ljepota ostaje. A u njoj sve ono što je zavrijedilo postojanje.

10.

Duša je u odnosu na samu sebe i Drugog, u osobnom i društvenom, u odnosu na prirodu i svijet. U objedinjavanju svega što joj pripada i prema čemu se odnosi ona ostvaruje svoju potpunost, postaje ono što jest. Ona je „zbirno mjesto“ svega što osobu čini onim što ona jest.

11.

U svakome njegovo zrcalo. U svojoj psihi svatko sve svoje vidi. Prošlo, sadašnje, buduće – sve se u osobi, sve u njezinoj duši sabire. Što se sabire u osobi, to je njoj, to je njezino, to je ona. Tu je i ono što više nije i ono što nikad neće biti. Sve što je osoba bila, što jest i što bi htjela biti okuplja se u njezinoj duši. U njoj njezine želje, htijenja, zamisli, saznanja, u njoj njezina svijest i savjest. Sve se prelama u duši, sve u njoj ogleda, u njoj događa i iz nje ponovno isijava. U njoj svatko sebe vidi i svatko iz nje sebe pokazuje. Svatko zna tu je, to je, a ni jedan sasvim što je. Duša je stalna mijena, nikad dovršena osobna priča. Ona je ono što osoba u sebi samoj jest. A i to joj zna izmaknuti. Sve dok jednom u sebi sve svoje ne nađe, sve svoje ne okupi, sve dok sve što jest ne raščisti u sebi samoj sa sobom i u sebi samoj uskladi. Sve dok sve što jest u svoj život ne uobličí. Svakoga njegova duša učini onim što jest, svatko u sebi sebe gradi, iz sebe sama svoj lik stvori. Svaka duša u sebi sebe i svoj svijet živi; svaka iz sebe svoje svijetu pokazuje.